

„A Görög” – **Oknyomozó biográfia** Markó György: *Hellasztól a Práter utcáig. Egy görög szabadságharcos a magyar forradalomban. André Konstantinidisz (1917–1956)*, Kornétás Kiadó, Budapest, 2016.

A rendszerváltoztatás, de kiváltképp az ezredforduló óta reneszánszát éli hazánkban a jobbra múlt századi történelmi szereplők politikai életpályáját feldolgozó *életrajz* mint történetírói műfaj. A fókuszban mindmáig a korszakos jelentőségű politikusok álltak (pl. Bethlen István, Teleki Pál, Tisza István, újabban Szálasi Ferenc). Azonban a tudományos ismeretterjesztés irányába történő elmozdulás kiváló példáját adja a Kronosz Kiadó életrajz-sorozata, amely nemcsak bővített az időbeli kereteken, de a terjedelmet is csökkentette, így közelebb hozva az átlagos könyvfogyasztóhoz a műfajt. Az alább ismertető kötet óhatatlanul is illeszkedik ebbe a sorba, ugyanakkor témaválasztásában különbözik is a műfaj ismert példájától. Eltér az '56-os forradalommal összefüggésben eddig megírt Nagy Imre-, Losonczy Géza- vagy Maléter Pál-életrajzoktól is (bár stílusában az utóbbihoz hasonlít leginkább). Legfeltűnőbb, valóban egyedi jellemzője, hogy nem politikai karriertörténet. Főhős nem befolyásos közéleti személyiség, hanem a több százezer ötvenhatos cselekvő egyike.

A megnyerő külsejű, 247 számozott oldalból álló, páratlanul gazdag fényképanyaggal illusztrált keménykötésű kiadvány egy olyan életút, vagy ha úgy tetszik, egy olyan *görög sorstragédia* ismertetésére vállalkozik, amely sajátosan XX. századi: vezérmotívuma az anyaföld vagy a választott haza függetlenségéért folytatott harc, az ebből szükségszerűen is következő politikai üldöztetés és a kommunista hittel való viaskodás.

A hét nagyobb önálló fejezetre osztott kötet a megszokott életrajzok tematikájához képest szokatlanul kezdődik: a „kötelező” formális elemeken túl (pl. köszönetnyilvánítás, problémafelvetés) egy *komplex kutatási naplót* tár elénk a szerző, amelyből képet kapunk a történelmi vizsgálódást megnehezítő legapróbb részletekről is, a család még élő tagjainak felkutatásától a görög állami intézményekkel való, adatkérés céljából folytatott hiábavaló küzdelemig. A kiváló hangulati felütés után a könyv fejezetei kronologikus rendben követik végig a „főhős”, André Konstantinidisz '56-ot megelőző életét.

André második világháborús partizánparancsnok volt, majd távozott hazájából, mert az ELAS (a kommunista-szimpatizáns görög partizán szövetség) leszerelése után félt egy lehetséges felelősségre vonástól. 1945 májusában érkezett hazánkba, de letelepedése nem volt eldöntött tény: a veszélyek mellett is igyekezett minden lehetőséget kihasználni a hazajutásra, így például a fővárosban állomásozó szövetséges katonai missziók a görög menekültek hazajuttatásában próbálták igénybe venni szolgálatait. Társadalmi integrációja a '45 utáni peremlét sajátosságait példázza. A kezdeti, alkalmi megélhetést biztosító fizikai munkák után elsősorban anyagilag kívánta előkészíteni hazatérését, amihez „illegális” utakat választott: egy román illetőségű személlyel közösen, hamis iratokkal fedték tevékenységüket, vagyis csempészettel foglalkoztak. Emiatt viszont közszükségleti cikkek engedély nélküli kivitele és üzletszerű értékesítése miatt az uzsorabíróság letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Az 1947 júliusától a következő év novemberéig tartó szegedi börtönidőszakot 1952-ben újabb elzárási szcenárió követte. Ezúttal – mint angyalföldi villanszerelő csoportvezetőt – társadalmi tulajdon elleni család, majd egy súlyosbítás után sikkasztás miatt ítélték el, és csak 1953 júniusában szabadult feltételesen. Ezt követően viszont képes volt sikeresen idomulni a fővárosi szakmunkások világához, és egy rövid hullámvölgy után magánélete is szerencsésen alakult. A romantikus férfi – görög feleségétől különválva – Ludányi Erzsébettel kötötte össze életét. A forradalom évében villanszerelőként textilipari üzemek villamosításával foglalkozott.

A kötet fele innentől – érthető módon – az '56-os események részletes elemzésével foglalkozik. Az elbeszélés stílusa és kutatási módszere követi az ötvenhatos munkák többségét jellemző pozitivist, forrásközpontú, már-már a nietzschei értelemben vett „antikvárius történetírás” hagyományait. Az „ötvenhatológia” egyik legkomolyabb kihívása az, hogy a forradalom történetének rekonstrukciójához rendelkezésünkre álló források döntő hányada nem az eseményekkel egy időben, hanem utólag, egy megtorlási hullám szervezetrendszerében keletkezett. Ez nyilvánvalóan a *post festa* keletkezett dokumentumokban szereplő állítások forrásértékét is meghatározza: az iratok olykor többet árulnak el magának a politikai

nyomozóapparátusnak a munkájáról és az igazolni kívánt koncepcióról, mint magáról a vizsgált tényről – adott esetben egy személy '56-os tevékenységéről, múltjának és sorsának mozaikdarabjairól. Ez a kutatási adottság André esetében is világosan kirajzolódik a feldolgozásból. Azok a nyomozati-bírói iratok, melyek a legkomolyabb forrásbázist képezhetnék André esetében, a hős tragikus halála miatt hiányoznak. Ezt az irathányt viszont bizonyos mértékig bőségesen pótolják a róla szóló más jellegű elbeszélések, vallomások, valamint a családtól szerzett, komoly magyarázó erejű magánjellegű információk is. Így '56-os tettei jobb híján egy bonyolult, kusza vallomásháló mátrixából vehetőek ki – az ezzel járó történeti megismerés korlátaival együtt.

E ponton viszont Markó jóval többet tett annál, mint hogy megírta főhőse életrajzát. Akarva-akaratlanul is egy *kiterjesztett esettanulmányt* kapunk a Práter utcai iskolában működő felkelőcsoportról, annak felépítéséről és belső szervezeti rendjéről, tevékenységéről. Ez amellet, hogy egy tudatos történeti nézőpont megválasztásának eredménye, az állambiztonsági források természetéből is adódik, hiszen André története nem választható el a felkelőcsoportétól – pontosabban attól, amelyet az állambiztonság *annak tartott*. Ez tulajdonképpen valamelyest félreviszi az eredeti célt, az élettörténet megírását. Lényegében nem André életén keresztül mutatja be a felkelőcsoport életét és a budapesti utcák forradalmi hétköznapjait, hanem éppen fordítva történik: a felkelőcsoport tevékenységéről keletkezett iratokból kirajzolódik képbe illeszkedik bele „a görög” tevékenysége – amennyiben az számos ponton világossá tehető. Emiatt olykor túlzottan nagy hangsúlyt kap a felkelőcsoport életének ábrázolása (pl. belső viszonyok, harctevékenység, az iskola felépítése), ennek minden stiláris-tartalmi következményével

együtt: a szerző indokolatlanul nagy terjedelemben foglalkozik az egymásnak ellentmondó tanúvallomások elemzésével, a különböző nevesített forrástípusok adatainak leírásával. A narratívaépítés e módszerének megválasztása azonban egy káros mellékhatással járt:

a felkelőcsoport működésének rekonstrukciója közben olykor éppen a főhős alakja szorul háttérbe. André – mint a fogvatartottak kihallgatásáért is felelős „politikai helyettes” – valós szerepe még a róla szóló fejezetben is csak nagyon komoly koncentráció árán, a „sorok között olvasva” derül ki.

A befogadó számára az is kihívást jelent, hogy a szöveg – előrehaladása során – folyamatosan veszít gördülékenységéből és olvasmányos jellegéből. A prózapoétikai szempontok tehát alárendelődnek az események tényszerű, forrásközpontú leírásának. Maga a könyvben szereplő szöveg, azaz a lezárt és lektorált kézirat így nem pusztán a szerző következtetéseit tartalmazza, hanem leírja magát az elemző folyamatot is – minden apró információmorzsa egymással történő összevetését, és ezzel együtt az igazságkereső történész vívódását is.

A pozitívista forráselemzésnek persze pozitív következményei is vannak: történeti mestermunkának is nevezhető az a körültekintő eljárás, amellyel Markó György tételről tételre cáfolja a Fehér Könyvekben a felkelők fejére szolt rágalmatokat és nyilvánvaló hazugságokat (pl. a vajasdobozba rejtett, vöröskeresztes fedésben érkező amerikai kézigránátokról szólót), fényképeket elemez, továbbá tisztázza a dunapentelei görögység forradalmi részvételét, vagy ahogyan André tragikus

halálának konkrét körülményeit írja le nyomozói pontossággal. Kevésbé érthető ugyanakkor, hogy miért szánt a kelenföldi élettárs, Ludányi Erzsébet húgának férjéről (!), Villa Secca Lajosról öt oldalon át felsorakoztatott, életrajzi bibliográfiába illő adatokat.

Hangay Szabó László: 1956 – Emlékezés gyertyával
(bronz, 30 × 5 × 8 cm)

A könyv egyik záró fejezetében a hazánkba be-települő görög politikai menekültek „kollektív életrajzához” is hasznos adalékokat kapunk. Markó rámutat arra a sajátos jelenségre, hogy a hazai, 1945 után integrálódott görögök – akiknek a többsége szegényparaszti származású és kommunista világnézetű volt – néhány ékes példát (mint pl. André) kivéve a pártállam restaurációjában vették ki a részüket karhatalmistaként, börtönörként. Az általában egy tömbben, zárt kolóniában élő vidéki görögség a példátlan nemzeti egységet prezentáló, ugyanakkor mégis sokszínű magyar forradalomban valamilyen „gyanús” eseménysort látott, amellyel nem szívesen azonosult. A forradalomban részt vevő fővárosi görög ifjúság jobbjára a „városi vagányok” táborát gyarapította, ennek megfelelően valamelyik felkelőcsoport környezetében találták meg számításukat. A közel egy tucat rövid ’56-os élettörténetből is az derül ki, hogy társadalmi státusuk nagyban hasonlított magyar társaikéhoz – többségük periférikus élethelyzetben lévő ipari tanuló, szakmunkás, ritkábban mérnök volt. Szerepüket a vezetés helyett leginkább a szituációs mintakövetés és a csapatmunkában való aktív–passzív részvétel határozta meg: előbbire jó példa a Köztársaság téri párház ostroma során a párház védőinek pincei igazoltatását végző, lincseléseket szemtanúként követő Delkosz Jorgosz, utóbbit igazolja a Széna téri bányászbrigádban tevékenykedő Caruhidisz Georgiosz részvétele a szombathelyi fegyverszerző akcióban. A megtorlás során a magyarokéhoz hasonló sors jutott nekik is osztályrészül. A kötet e görög résztvevők mellett a családtagok további sorsának ismertetésével és egy olyan táblázatos kimutatással zárul, amely a könyvben előforduló szereplőkkel szembeni megtorlás mértékét mutatja.

A könyv olvasójának hatalmas mennyiségű, burjánzó információáradattal és ismeretanyaggal kell megbirkóznia. Ennek feldolgozását, befogadását tovább nehezíti, hogy nincsenek rövid összefoglalók a fejezetek végén. Maga a mű egészében véve műfajánál, választott témájánál fogva természetesen nem „egyesítés” olvasmány vagy könnyed krimi. Az elérni kívánt, nem pusztán szakmabeli célközönség számára viszont ajánlatos lett volna legalább néhány olyan lábjegyzet vagy rövid szövegblokk beépítése, amely segít keretbe foglalni a tényeket. A forradalom kitörésének okairól féloldalas általános összefoglalás ol-

vasható, ehelyett/emellett azonban indokolt lett volna a fegyveres felkelők, munkások társadalomlélektani mozgatórugóira is kitérni. Tagoltabbá tette volna a szöveget az, ha rövid kitérők szakítják meg – mint egy „sorvezetőként” – az elbeszélés menetét olyan, a Práter utcai harcok menetét is meghatározó témákról, mint a nemzetőrség, vagy a fegyveres harcok dinamikáját befolyásoló párt döntések és karhatalmi fellépések összefüggései. (A felkelőcsoportok harci jellemzőiről, a tűzszünetről és egyes állambiztonsági munkamódszerekről ugyanakkor pontos információkat kapunk.) Egyes, a szerző által is nyilvánvalóan ismert összefoglaló munkák felvétele a levéltári jegyzetapparátus mellé – Eörsi László alapos monográfiáin túl – elősegítették volna azt, hogy többféle nézőpontból legyenek megismerhetőek a forradalmi résztvevők motivációi. Ezzel talán más példákon keresztül fogódzókat kapott volna az olvasó André felvállalt kommunista mivoltának megértéséhez is, amit a szerző többször is említ, ám igazán részletesen nem vesz górcső alá.

A könyv összességében egy, a politikai mozgásoknak kitett, mélyen „emberi” történetet foglal magába. Amennyiben André életben marad, a Práter utcai felkelők „operatív feldolgozása” során körvonalazódó szerepe miatt a megtorlás célkeresztjébe került volna, és nagy valószínűséggel a vádlottak padjára ültetik. Ha leüli a neki szánt büntetést, és visszatér a kádári kispolgárság–szakmunkásság soraiba, akkor sok kortársához hasonlóan feltehetőleg a kettőtört egzisztenciák, a másodlagos állampolgárok sorát gyarapíthatná. A hosszas börtönévek után viszont mégis megadatott volna számára az újrakezdés lehetősége, de a Történelem Ura – a történész értékrendjétől függően legyen az bármilyen entitás is – tragikus halált rendelt neki. Így viszont tagja lett annak a hősi panteonnak, az „ötvenhatos magyarok” azon népes táborának, amelyet, mint ismeretes, a pártállami történetírás évtizedeken át dehonesztáló jelzők sokaságával illetett.

Markó György vállalkozása arra irányult, hogy megtisztítsa ettől a történelmi hordaléktól a szereplőt, s a történész eszközeivel megmutassa azt a hibáktól sem mentes, gyarló embert, akit „ahányszor sorsa [...] választút elé állította, [...] mindig a jó oldalt választotta”. Ez a törekvés – összességében – sikerrel járt, amiért az olvasó mindenképpen köszönettel tartozik.

Gulyás Martin